

TUTKIMUSRAPORTTI

HELSINKI

Suomenlinna, Susisaari B17b

Kaivutyömaan arkeologinen valvonta 2015

MUSEOVIRASTO

KULTTUURIYMPÄRISTÖN HOITO | ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT

JOHN LAGERSTEDT

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta:	Helsinki
Tutkimuksen kohde:	Suomenlinna, Susisaari B17b – Kaivutyömaan arkeologinen valvonta 2015
Ajoitus:	Historiallinen
Tutkimusalueen keskikoordinaatit (ETRS-TM35-FIN):	P 6669271 I 387955
Tutkimuslaitos:	Museovirasto/Arkeologiset kenttäpalvelut
Tutkija:	FM John Lagerstedt
Apulaistutkija:	FM Johanna Seppä
Kenttätöaika:	20.10.–2.11.2015
Tutkimuksen tilaaja:	Suomenlinnan hoitokunta
Valokuvat:	AKDG 4598:1–12
Aikaisemmat tutkimukset:	Helena Rosén 1995, Museovirasto Vesa Laulumaa & John Lagerstedt 2013, Museovirasto
Alkuperäinen raportti:	Museoviraston arkisto, Helsinki
Raportin kopiot:	Suomenlinnan hoitokunta

Tiivistelmä

Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut valvoi Helsingin Suomenlinnan Susisaaren rakennuksen B17b pihamaalla kaivutyötä loppusyksystä 2015. Työn teettäjänä oli Suomenlinnan hoitokunta. Pihamaan ympäristön varhaisin rakennuskanta syntyi 1748, kun Sveaborgin linnoitusta ryhdyttiin rakentamaan nykyisen Suomenlinnan saariryhmälle. Rakentamisen ja maankäytön volyymi on ollut kohdalla huomattavaa eri vuosikautina ja pihamaan keskusta oli merkitty Museoviraston Suomenlinnaa käsittelevässä selvityksessä 2013 arkeologisesti potentiaalisesti alueeksi.

Työmaan edetessä kävi ilmi, että kohdalla aikaisemmin tehdyissä viemäröintitöissä oli rakennuksen edusta kaivettu koko pituudeltaan auki kalliopohjaan asti ja tuolloin asennettujen putkien ja viemärikaivojen välit oli täytetty sekoittuneilla maa-aineksilla.

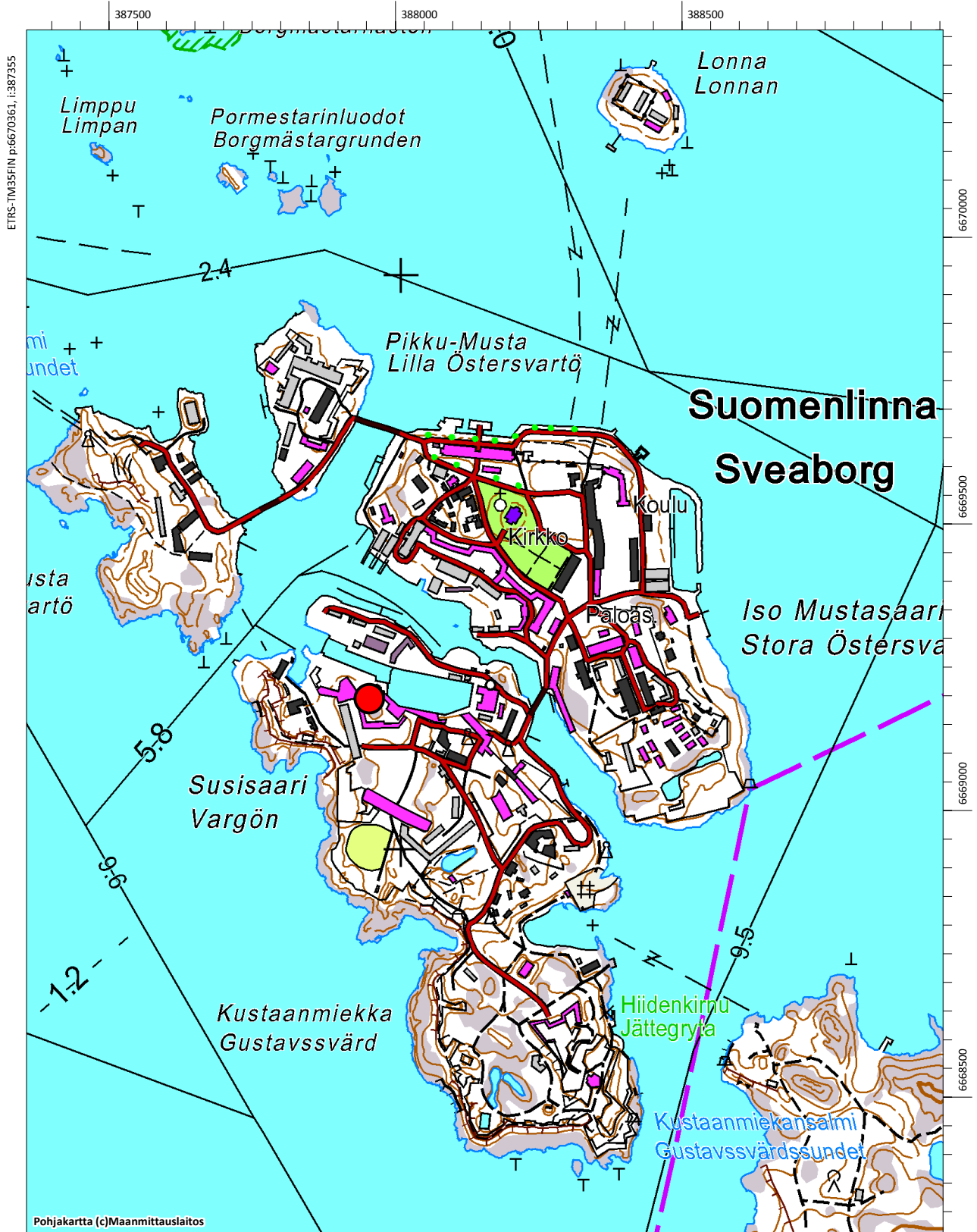
Työmaan arkeologisessa valvonnassa ei tehty esinelöytöjä eikä havaintoja vanhoista puretuista rakennuksista tai rakenteista. Työmaakaivannon reunoilta havaittiin kahdessa kohdassa jäännöksiä kenttäkiveyksistä, jotka olivat jääneet pihalle myöhemmin levitettyjen maakerrosten ja uudempien kenttäkiveyksien alle. Alimpien kenttäkiveysten rakentamisajankohdasta ei ole tietoja.

Sisällys

Arkisto- ja rekisteritiedot.....	1
Tiivistelmä.....	2
Sijaintikartta	4
1 Johdanto	5
2 Tutkimushistoria ja lähdeaineisto	5
3 Tutkittava alue ja sen historiallinen tausta.....	6
4 Tutkimusmenetelmät	8
5 Kaivaushavainnot.....	9
6 Lopuksi.....	13
7 Lähteet.....	14
LIITE 1 Kuvaluettelo	15
LIITE 2 Yleiskartta.....	16

Sijaintikartta

Helsinki, Suomenlinna, Susisaari, puolibastioni Hjärne

1 Johdanto

Museoviraston Arkeologiset kenttäpalvelut valvoi Suomenlinnan Susisaaren rakennuksen B17b pihamaalla tehtävän sokkelien kuivatus- ja viemäröintijärjestelmien uudistamistyömaan kaivua.

Pihamaan ympäristön varhaisin rakennuskanta muodostui jo 1748, kun Sveaborgin linnoitusta (suomeksi Viapori) ryhdyttiin rakentamaan nykyisen Suomenlinnan saariryhmälle. Rakentamisen ja maankäytön volyyymi on ollut piha-alueen kohdalla huomattavaa eri vuosisatoina. Vuonna 2013 tehdyssä Suomenlinnan arkeologisen kulttuuriperinnön selvityksessä pihamaan keskusta on merkitty arkeologisesti potentiaalisesti alueeksi, siinä 1700-luvulla sijainneen tuulimyllyn takia. Myllyn yhteydessä oli erilaisia mekaanisia laitteita, joiden rakenteita on sijainnut todennäköisesti myös työmaan kohdalla. Suomenlinnan hoitokunta tilasi työmaan kaivun arkeologisen valvonnan 19.10.2015 Museoviraston Arkeologisilta kenttäpalveluilta.

Urakoitsijana toimi IKJ-rakennus Oy, jonka työmaata valvottiin 20.10.–2.11.2015 välisenä aikana, jolloin kaikki kaivutyöt saatiin valmiiksi. Poikkeuksellisen lämpimän loppusyksyn ansiosta työskentelyolosuhteet ja havaintomahdollisuudet olivat hyvät. Valvonnan johtajana toimi tutkija FM John Lagerstedt ja apulaistutkijana FM Johanna Seppä, joka vastasi mittausdokumentoinnista ja karttojen laatimisesta.

Työmaa-alueen laajuus oli noin 160 m². Talon seinustan edustalla oli tehty jo aikaisempina vuosikymmeninä viemäritöitä, jolloin se oli kokonaisuudessaan kaivettu edellisen kerran auki. Kaivauksen valvonnassa havaittiin ainoastaan fragmentaarisia jäännöksiä nykypäivää vanhemmista kenttäkiveyksistä, joiden rakentamisajankohtaa tai kontekstia ei pystytty selvittämään. Muuten valvonnan yhteydessä ei havaittu ennestään tuntemattomia rakenteita tai tehty esinelöytöjä.

2 Tutkimushistoria ja lähdeaineisto

Suomenlinnan rakennuskantaa on selvitetty Museoviraston ja Suomenlinnan hoitokunnan 1997 julkaisemassa kirjassa *Suomenlinnan rakennusten historia*. Kirjan tekstit rakennuksesta B17b ja sen naapurirakennusten historiasta kirjoitti Museoviraston tutkija Helena Rosén 1995.

Museoviraston rakennushistorian osaston apulaistutkija Ritva Veijola-Reipas teki 2008 arkistotutkimuksena Suomenlinnan arkeologisen selvityksen, jossa käytettiin päälähteenä venäläisen insinöörikomennuskunnan karttamateriaaleja. Vuonna 2013 tutkimusta täydennettiin Ruotsin vallan aikaisen Kungliga krigsarkivetin Sveaborg-kokoelman piirustusten perusteella tehdyllä arkistoselvityksellä, jonka teki Museoviraston Arkeologisten kenttäpalveluiden tutkija John Lagerstedt. Samalla Suomenlinnan alueella tehtiin jonkin verran maastotutkimuksia. Projektin johtajana toimi Museoviraston Arkeologisten kenttäpalvelujen tutkija Vesa Laulumaa. Projektin loppuraporttiin yhdistettiin sekä Ruotsin että Venäjän vallan aikaisten karttojen ja piirosten perusteella laadittu paikkatietokanta Suomenlinnan puretuista rakennuksista.

Vuoden 2015 työmaan arkeologisen valvonnan tärkeimpinä arkistolähteinä käytettiin edellä mainittuja tutkimuksia sekä Ruotsin ja Venäjän vallan aikaisista alkuperäisistä kartoista ja rakennuspiirroksista digitoituja tietokantoja.

3 Tutkittava alue ja sen historiallinen tausta

Työmaa-alue sijaitsi Susisaaren pohjoisosassa rakennuksen B17b eteläisellä seinustalla. Noin 0,2 hehtaarin kokoista sisäpihaa ympäröivät puolibastioni Hjärnen (B17b) ohella bastioni Seth (B17a), Sethin vasen siipi ja kylki (B17d) sekä tenalji von Fersen (B17c). (liite 2 ja kuva 1). Pihan keskiosa kohoaa korkeana kumpuna, jonka huipulla on nykyään asuinrakennuksena toimiva Karsseri (B18). Sisäpihan länsireuna on itäistä huomattavasti korkeammalla. Alueen epävirallinen kutsumanimi on ”Kuollut kaupunki”.

Pihan keskellä olevalla kummulla seisoj aikanaan kookas Thunbergin tuulimylly, jonka rakennustyöt alkoivat jo 1748. Mylly pumppasi vettä sen koillispuolella rakenteilla olevista telakka-altaista. Aikalaismuistelmien mukaan mylly jauhoi lisäksi viljaa sekä hinasi tukkeja myllyssä olevaan sahaan, jossa niistä valmistettiin lautoja. Thunbergin mylly purettiin 1854. Rakennuspiirrosten perusteella tuulimyllyn voimansiirtolaitteistoja on voinut sijaita myös rakennuksen B17b kohdalla.¹

Rakennus B17b koostuu kahdesta varustuksesta. Koillinen–lounas-suuntainen siipi, johon sisältyy vielä telakalle johtava porttikäytävä, on kuulunut puolibastioni Hjärneen. Tässä tutkimuksessa sitä kutsutaan rakennuksen länsiosaksi. Porttikäytävästä kaakkoon jatkuva noin 20 metriä pitkä osa kuuluu tenalji von Ferseniin. Sitä nimitetään tässä tutkimuksessa rakennuksen itäosaksi. Rakennus B17b rajautuu kookkaaseen tenalji von Fersenin pumppuhuoneeseen, joka samalla rajaa piha-alueen itäpään. Ajokelpoinen tie piha-alueelle kiertää pumppuhuoneen etelänurkkaa kapeana kujana. Venäjän vallan aikaisissa sotilasasiakirjoissa rakennusta B17b kutsutaan usein pelkästään bastioni Hjärneksi.

Rakennus B17b oli aluksi kaksikerroksinen ja sen päällä oli avoin ampumatasanne tykeille rintavarustukseen. Alakerroksissa oli asuintiloja. Itäosassa, porttikäytävän vieressä sijaitsi vartiosto. Vuosikymmenten aikana rakennus kävi läpi monia muutoksia. Venäjän vallan aikana, 1820-luvulta lähtien länsiosa toimi vankilana ja itäosassa sijaitsi edelleen vartiosto sekä upseereiden ja aliupseereiden majoitustiloja. Piha-alue oli venäläisten arestilaisten käytössä. Piha-alueen poikki oli rakennettu myös vankilatoiminnan takia puuaita.²

Rakennuksen itäosan vartioston edessä sijaitsi 1840-luvulla vartiomiesten ryhmittäytymistä varten rakennettu puinen lava, jonka koko oli 15 x 4 m. Lava oli ympäröity matalilla puomeilla, ja siihen oli pystytetty 27 tolppaa kivääritelineiksi. Lavan edessä oli puuistutus.³ Vielä 1918 sisällissodan jälkeen alueen rakennukset toimivat vankileirin majoitustiloina. Sen jälkeen niissä on ollut asuntoja.⁴

Rakennuksen B17b länsiosan edessä oleva piha-alue on kokenut monia muutoksia. Nykyinen asu, jossa pihan länsilaidalle johtava tie nousee tukimuurin päällä ylös, siten että rakennuksen länsiosan julkisivun eteen jää vain kapea pihakuilu, on peräisin 1800-luvun loppupuolelta (kuva 2). Tukimuuri näkyy kartalla 1899.⁵

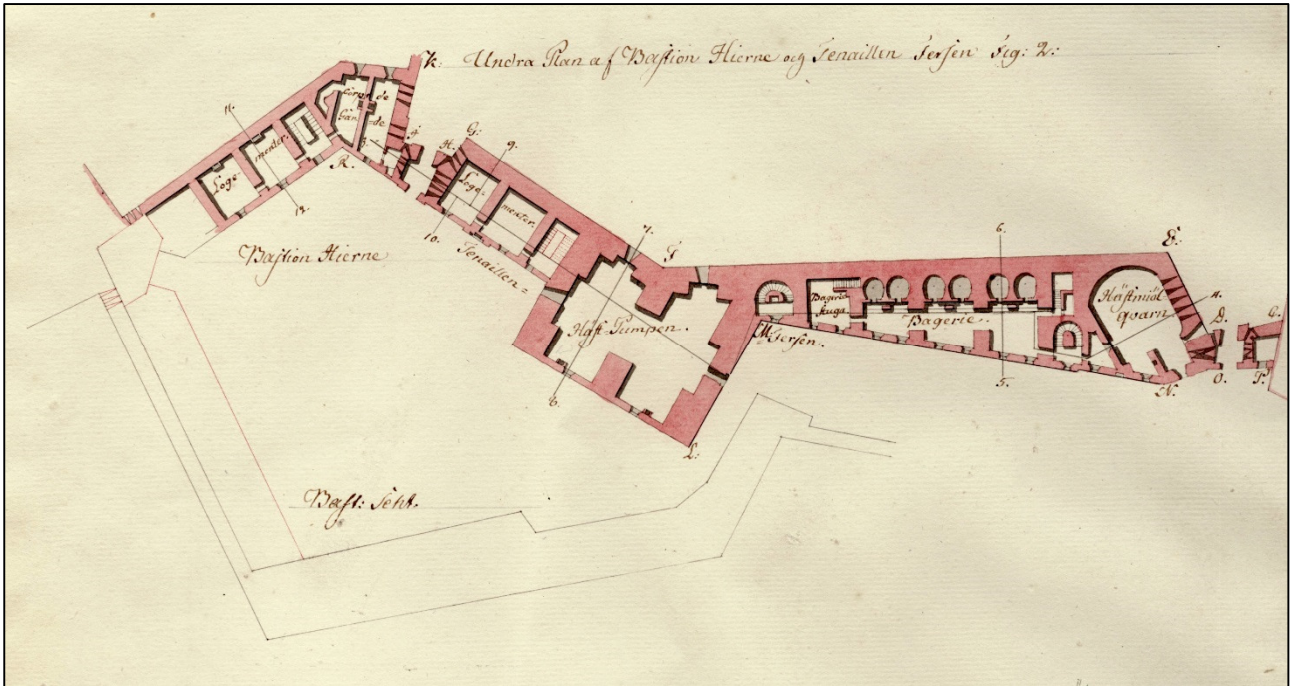
¹ Sägqvaren på Sveaborg, 1751. 0406:12:042:C:031. Kra; Hirn 1948, 44.

² Piirros vankilan muutostöistä. 30.9.1867. B:0421. VeSA. KA; Bastionit Seth ja Hjärne. RakH II Iba. 39:/- -. KA.

³ Piirros vartioston eteen istutetuista puista. 18.7.1846. B:0439. VeSA. KA.

⁴ Suomenlinnan rakennusten historia 1997, 55.

⁵ Kartta Viaporin pattereista ja varastoista. 1899. Kansio 5. Vkp. KA.

Kuva 1. Varustusten rajaama piha-alue. Rakennus B17b on kuvan keskellä olevan kookkaan pumppuhuoneen vasemmalla puolella. Yksityiskohta vuoden 1775 relaatiopiirroksesta. 0406:12:042:C:205. Kungliga krigsarkivet.

Kuva 2. Puolibastioni Hjernen edessä piha-alue laskeutuu jyrkästi alaspäin. Tukimuuri ja sen päälle pengerretty tie ovat peräisin 1800-luvun loppupuolelta. Kuvattu lännestä. AKDG4598:1.

4 Tutkimusmenetelmät

Työmaa-alueen ja sen ympäristön rakennuskannan ja muun toiminnan historialliset vaiheet selvitettiin Ruotsin ja Venäjän vallan aikaisten karttojen ja piirrosten sekä 1995 ja 2013 Museovirastossa tehtyjen arkistotutkimusten perusteella.

Työmaan kaivutöiden tekemisestä vastasi IKJ-rakennus Oy. Rakennuksen B17b seinustalle avattiin koko julkisivun mittainen 1,2–2 metriä leveä kaivanto, jonka kokonaispituus oli noin 47 m ja syvyys 0,7–1,8 metriä. Arkeologi oli valvomassa kuopan reunalla konekaivun etenemistä kohdissa, jossa arveltiin olevan koskemattomia vanhoja maakerroksia.

Rakennuksen seinustan vieressä oli tehty viemäröintitöitä aikaisempina vuosikymmeninä. Suomenlinnan hoitokunnasta löytyi valokuvia vuonna 1982 paikalla olleesta viemäryömaasta. Kaivutöiden edetessä todettiin, että rakennuksen julkisivun edusta oli kaivettu koko matkaltaan jo aikaisemmin auki ja kohdalle oli sijoitettu useita sadevesikaivoja, putkia ja kaapeleita. Maa oli tuolloin poistettu kaivannon kohdalta kalliopohjaan asti.

Työmaan ympäristöön tehtiin kartoittamista varten kiintopisteitä VRS-GPS-paikantimella. Työmaan edetessä kaivantoa dokumentoitiin valokuvaamalla ja sanallisilla muistiinpanoilla. Kaivutöiden loputtua kaivanto kartoitettiin takymetrillä (kuva 3) ja siitä laadittiin yleiskartta mittakaavaan 1:200 (liite 2).

Tutkimuksessa käytetyt koordinaatit ovat ETRS-GK 25 järjestelmää ja korkeudet on ilmoitettu N2000 korkeusjärjestelmässä. Digitaaliset valokuvat tallennettiin Museoviraston ylläpitämään Musketti kuvatietokantaan numeroilla AKDG 4598:1–12 (liite 1).

Kuva 3. Johanna Seppä kartoittaa työmaakaivannon keskiosaa takymetrillä. AKDG4598:7.

5 Kaivaushavainnot

Valvottavan työmaan kohdalla tehdyt aikaisemmat viemäröintityöt olivat sekoittaneet kaikki maakerrokset heti pintamaan alapuolelta kalliopohjaan asti. Kaivannosta ei tehty esinelöytöjä eikä havaintoja vanhoista puretuista rakennuksista tai rakenteista.

Kaivausalueen keskikohdassa, pihan länsiosasta laskeutuvan tien tukimuurin alapään pohjoisreunan juurelta (P 6670228.69, I 25499008.75) paljastui noin 1,5 neliömetrin alueelta kenttäkiveystä, joka oli aikanaan jäänyt uudemman kenttäkiveyksen alle. Säilyneen pienen alueen ympärille oli asennettu putkia, paisutetusta solupolystyreenistä eli styroxista valmistettuja levyjä sekä muovikalvoa, jonka päälle oli levitetty vaaleanharmaata hiekkaa. Alemman kiveyksen mukulakivet olivat halkaisijaltaan 10–15 cm ja niiden päälle oli levitetty myöhemmin 5-10 cm:n kerros ruskeaa asennushiekkaa, jolle oli aseteltu uudempi kenttäkiveys, jonka mukulakivien halkaisija oli 15–20 cm.

Työmaakaivannon itäosan lounaan puoleisesti profiilissa (P 6670217.81, I 25499024.50) havaittiin kahden metrin matkalla katkelmia kenttäkiveyksestä, jonka yläpinta sijaitsi 20–40 cm nykyisen pihatason alapuolella. Mukulakivet olivat halkaisijaltaan 10–15 cm. Kivet lepäsivät noin 20 cm paksun vaaleanruskean hiekkakerroksen päällä, jonka alapuolella oli sekoittuneita hiekkakerroksia, joiden seassa oli myös tiilimurskaa.

Löydettyjen kenttäkiveysten rakentamisajankohta ei ole selvillä. Piha-aluetta järjesteltiin uudelleen 1800-luvun loppupuolella mutta kiveykset on saatettu tehdä myöhemminkin.

Kuva 4. Pieni alue vanhempaa kenttäkiveystä on paljastunut uudemman kiveyksen alta rakennuksen B17b pihan keskiosassa. Kuvaattu pohjoisesta. AKDG4598:4.

Kuva 5. Pihan itäosan kaivutyöt ovat valmistuneet. Vasemman puoleisessa profiilissa näkyy kenttäkiveystä. Kuvattu kaakosta. AKDG4598:8.

Kuva 6. Pihan itäosan kaivannon profiilissa erottuu katkelma kenttäkiveystä. Kuvattu koillisesta. AKDG4598:12.

Kuva 7. Pihan länsiosan kaivutyöt ovat valmistuneet. Kuvattu koillisesta. AKDG4598:6.

Kuva 8 Pihan itäosan työmaakaivanto. Kuvattu luoteesta. AKDG4598:10.

Kuva 9. Tenalji von Fersenin kivijalkaa rakennuksen B17b itäosassa. Kuvattu lounaasta. AKDG4598:9.

Kuva 10. Työmaakaivanto päättyi itäpäässään betonilaattaan. Kuvattu lännestä. AKDG4598:11.

6 Lopuksi

Suomenlinnan Susisaaren rakennuksen B17b pihamaalla toteutetun sokkelien kuivatus- ja viemäröintijärjestelmien uudistamistyömaan kaivun arkeologisessa valvonnassa ei tehty esinelöytöjä eikä havaintoja vanhoista puretuista rakennuksista tai rakenteista. Työmaakaivannon reunoilta havaittiin kahdessa kohdassa vähäisiä jäännöksiä kenttäkiveyksistä, jotka olivat jääneet pihalle myöhemmin levitettyjen maakerrosten ja uudempien kenttäkiveyksien alle. Alimpien kenttäkiveysten rakentamisajankohdista ei ole tietoja. Arkeologiset kenttäpalvelut dokumentoi aluetta valvonnan aikana valokuvaamalla ja kartoitti työmaakaivannon kaivutyön päätyttyä.

Helsingissä 30.12.2015

John Lagerstedt

Tutkija, FM

7 Lähteet

Arkistot

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Vanhempi kartta- ja piirroskokoelma (vkp)

Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSA)

Kungliga krigsarkivet, Tukholma (Kra)

Sveaborg-kokoelma. (Aineisto oli käytössä digitoituna Museoviraston palvelimelta).

Museoviraston arkisto, Helsinki (MV).

Laulumaa, V. & Lagerstedt, J. 2013. Helsinki, Suomenlinna – Suomenlinnan kaupunkiarkeologisen selvityksen päivitys.

Painetut lähteet

Hirn, M. 1948. Suomenlinna halki kahden vuosisadan. Helsinki: WSOY.

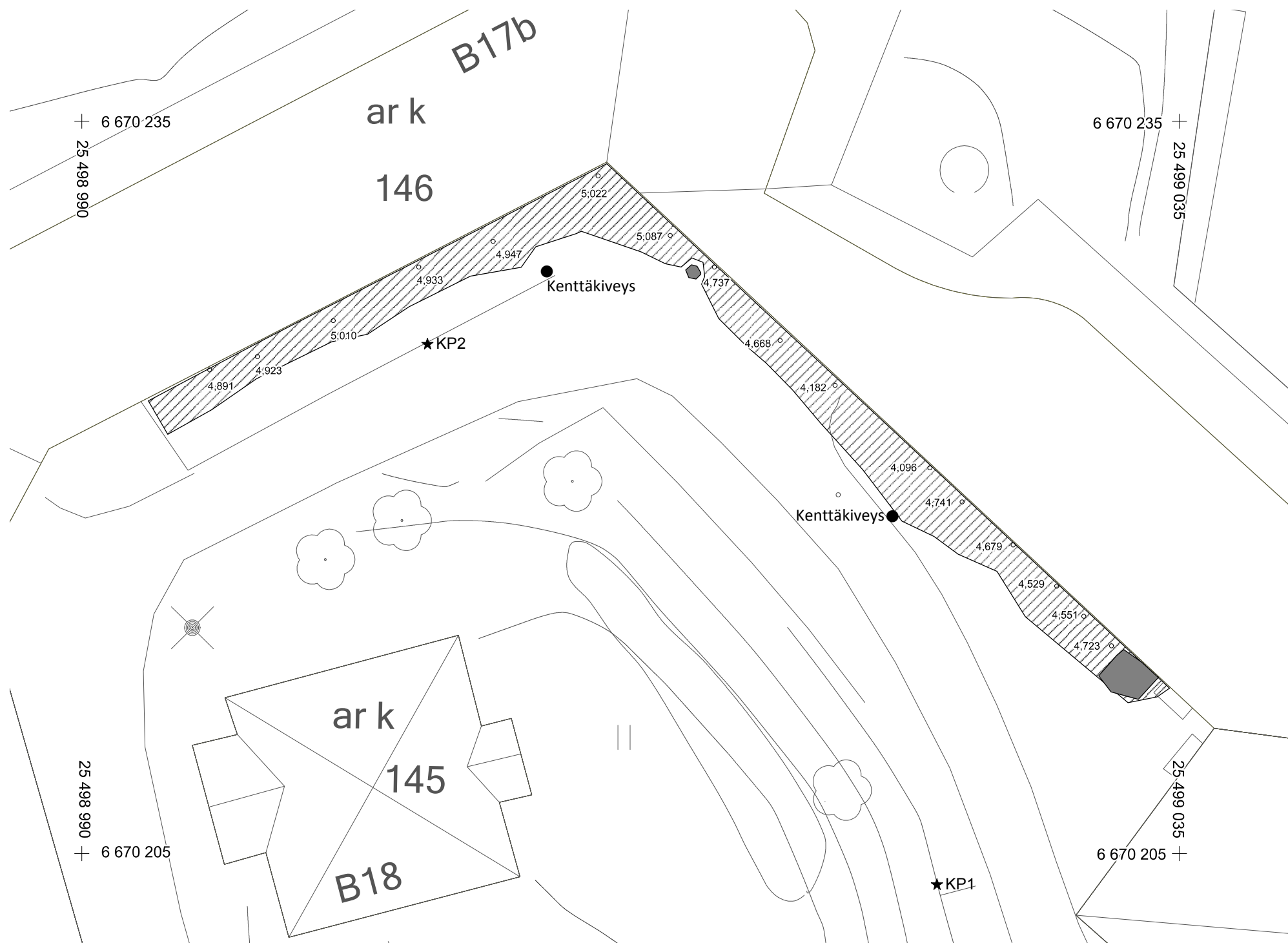
Suomenlinnan rakennusten historia 1997. *Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17*. Helsinki: Suomenlinnan hoitokunta.

LIITE 1 Kuvaluettelo

Kuvaaja: John Lagerstedt 21.10.–2.11.2015

<i>Kuvan numero</i>	<i>Aihe</i>
AKDG4598:1	Rakennuksen B17b piha-alueen viemäryömaa on alkamassa. Kuvattuna lännestä.
AKDG4598:2	Rakennuksen B17b piha-alueen viemäryömaa kuvattuna etelästä.
AKDG4598:3	Resenttiä kenttäkiveystä poistetaan puolibastioni Hjärnen pihan länsipäässä. Kuvattu etelästä.
AKDG4598:4	Pieni alue vanhempaa kenttäkiveystä on paljastunut uudemman kiveyksen alta rakennuksen B17b pihan keskiosassa. Kuvattu pohjoisesta.
AKDG4598:5	Pieni alue vanhempaa kenttäkiveystä on paljastunut uudemman kiveyksen alta rakennuksen B17b pihan keskiosassa. Kuvattu koillisesta.
AKDG4598:6	Pihan länsiosan viemärikaivanto lopullisessa syvyydessä ja leveydessä. Kuvattu koillisesta.
AKDG4598:7	Viemärikaivantoa kartoitetaan pihan keskiosassa. Kuvattu kaakosta.
AKDG4598:8	Viemärikaivanto lopullisessa syvyydessä ja leveydessä pihan itäosassa. Vasemmalla profiilissa näkyvissä vanhempaa kenttäkiveystä. Kuvattu kaakosta.
AKDG4598:9	Viemärikaivanto lopullisessa syvyydessä ja leveydessä pihan itäosassa. Kuvattu lounaasta.
AKDG4598:10	Viemärikaivanto lopullisessa syvyydessä ja leveydessä pihan itäosassa. Kuvattu luoteesta.
AKDG4598:11	Viemärikaivanto lopullisessa syvyydessä ja leveydessä pihan itäosassa. Kuvattu lännestä.
AKDG4598:12	Vanhempaa kenttäkiveystä viemärikaivannon lounaisprofiilissa pihan itäosassa. Kuvattu koillisesta.

- salaojakaivanto
- betonikaivo
- kiintopiste

HELSINKI SUOMENLINNA Susisaari 1000025127 John Lagerstedt 2015		Yleiskartta B17b salaojakaivanto mk 1:200 pohjakartta © Suomenlinnan hoitokunta	
mitt. Johanna Seppä digit. Johanna Seppä		Koord.: ETRS-GK 25 Korkeus: N2000	kartta 1
MUSEOVIRASTO ARKEOLOGISET KENTTÄPALVELUT			